
Ю.Ю. Завгородній,
кандидат філософських наук,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ «БГАГАВАДГІТИ»

«Бгагавадгіта» («Пісня Господа»), входить до складу VI книги давньоіндійського епосу «Магабгарата»), вона ж «Гіта» – не тільки один із найшановніших текстів індійської культури. Вона надзвичайно популярна за межами Індії, точкою відліку чого вважається переклад «Гіти» англійською мовою, здійснений Ч. Уїлкінсом у 1785 р. Її текст став об'єктом вивчення не тільки багатьох поколінь дослідників і перекладачів, а й настільною книгою мільйонів людей по всьому світу. Станом на 1999 р. «Гіта» була «перекладена більш ніж тридцятьма мовами і витримала понад тисячу видань» [11, 215]. Таке визнання «Бгагавадгіти» може пояснити Абсолютний (Божественний) характер її походження, який, власне, і задав діалогічність, відкритість, універсальність та актуальність смислів «Гіти».

Як зауважив С.Д. Серебряний, «інтерпретування її навряд чи коли-небудь зможе бути завершеним» [10, 163]. Отже, і наша спроба розуміння «Гіти» служить підтвердженням тези, що «поема таїть у собі ще чимало можливостей для нових (іновірних, інокультурних) інтерпретацій і чимало можливостей для міжкультурних діалогів» [10, 184].

«Бгагавадгіту» ми пропонуємо розглядати в контексті традиції індуїзму (переважно вайшнавїзму), згідно з якою «Гіта» містить Абсолютне знання, розповідає про теофанію, формує нове бачення світу, і тому виступає одним із найавторитетніших текстів. На високий статус «Гіти» для індуїстської традиції неодноразово вказували відомі дослідники, наприклад, Моріс Вінтерніц. Він звернув увагу на той факт, що повна назва твору – «Бгагавадгіта-упанішада» перекладається як «таємниче вчення, яке було дане Величним» [20, 408]. Вживання ж у повній назві «Гіти» слова «упанішада» нагадує про шруті, або ж ведичний корпус текстів, як найархаїчніший, найавторитетніший та трансцендентний за своєю природою. Луї Рену вказує на те, що «Гіта» «набула значення індуїстського Євангелія» [8, 25]. Сарвепаллі Радгакрішнан називав «Гіту» «найзначущим твором в історії розвитку індійської думки» [7, 443].

Високий статус «Бгагавадгіта» набула завдяки тому, що більшість її шлок (570 з 700) – слова Господа (Крішні), які переказує ясновидючий мудрець Санджая. І саме те, що більшість слів у «Гіті» належить Крішні, не дає можливості вважати її філософським твором (Якщо філософія, це – любов до мудрості, але не сама мудрість, і знання – людське, а не Божественне, то виклад Крішні – це витoki мудрості, трансцендентне, Божественне знання, Одкровення.), незважаючи на властиву цій давньоіндійській пам'ятці концептуальну насиченість. Проте дає можливість віднести «Гіту» до містичних текстів.

І ось такий, незвичний за своєю природою, текст стає надзвичайно затребуваним в індійській культурі. Своє застосування він знаходить у широкому діапазоні: від релігії і літератури до філософських вчень. Починаючи з Шанкари (бл. VIII–IX ст.), видатний індуїстський філософ та гуру шиваїзму, засновник школи адвайта-веданти («недвоїстої» веданти), пише «Бгагавадгіта-бгаш'ю», коментар до «Бгагавадгіти», який тривалий час вважався «головним авторитетом в екзегетиці Гіти» [1, 119]. Після «Бгагавадгіта-бгаш'ї» Шанкари писати коментар до «Гіти» стане мабуть чи не ознакою гарного тону для впливових індуїстських мислителів від середньовіччя до наших днів включно. Васугупта, Анандавардгана, Бгаскара, Абгінавагупта, Ямуначар'я, Рамануджа, Мадгва, Валлабга, Мудгусудана Сарасваті, Бал Гангадгар Тілак, Могандас Карамчанд Ганді, Ауробіндо Ггош, Свами Бгактиведанта Прабгупада – ось далеко не повний перелік тих, хто залишив після себе коментар до «Гіти» [1, 127–130; 16].

Поряд із упанішадами та «Браhma-сутрами» Бадараяни (бл. V – бл. II ст. до н. е.), «Гіта» стає складовою прастханатраї («потрійного канону») веданти [18, 2], а відтак одним із базових

текстів цієї впливової ортодоксальної даршани в індійській філософії. Цитати з «Гіти», понятійно-термінологічний ряд, прямі та опосередковані її ідейні впливи будуть зустрічатися у творах не тільки представників веданти, а й бгакті – потужного соціального, релігійно-філософського та містичного руху середньовічної Індії. У свою чергу, вайшнавські підшколи веданти, насамперед, вішишта-адвайта, двайта-адвайта, двайта і шуддга-адвайта, істотно сприяли формуванню філософських засад бгакті. Більше того. Перелічені підшколи визнаються бгактами за свої, тим часом як їхні засновники вважаються авторитетними віровчителями та святими-бгактами [16, 83–89, 202–205; 9, 44–63; 3, 109–111].

Говорячи ж про бгакті в історії індійської релігійно-філософської думки, зокрема, про його вайшнавський варіант (особливо північно-індійський), ми стикаємось з новим типом раціональності [21], появу якого уявити без «Бгагавадгіти» неможливо. «Гіта» виявилась своєрідним трансцендентним посланням-вченням, яке містило більшість головних доктринальних положень майбутнього потужного руху бгакті.

Ретельний текстологічний аналіз «Гіти» стає важливим і необхідним не тільки з огляду на самодастатню значущість такого дослідження, а й з урахуванням контексту історико-філософської ретроспективи і перспективи. Аналізуючи «Гіту», ми будемо звертати увагу на те, яким чином у словах Крішни «безмежна мудрість» втілюється у слова як на ідейному (філософемному) рівні тверджень і висловлювань, так і на рівні вживання понятійно-термінологічного ряду. І філософеми, і поняття розглядатимуться у діахронії, враховуючи попередні до «Гіти» та наступні після неї смислові історико-філософські контексти.

Здійснюючи дослідження понятійно-термінологічного ряду, ми звертались як до оригінального тексту «Гіти», так і до її наукових перекладів, середньовічних і сучасних індуїстських коментарів, відомих нам довідкових видань з індійської філософії та санскриту [1; 2; 4; 12; 13; 14; 15; 17; 20].

Перевага надавалась тим санскритським поняттям (термінам), які у «Гіті» вживаються в контексті, близькому до філософського, і містять філософськи значущу семантику. При перекладі виокремлених нами слів використовувались значення, контекстуально найбільш близькі змісту «Гіти». Коли було доречно, ми відзначали не окремі поняття, а фрази (ключові вирази), які було виділено відомими індійськими коментаторами «Гіти». До останніх ми також звертались, коли у довідковій науковій літературі було відсутнє необхідне, на наш погляд, поняття чи його значення. У кожному такому випадку було згадане ім'я коментатора. Ми намагались вказувати основу чи корінь санскритських слів, називний відмінок однини чи множини.

Такий підхід до вивчення архаїчного тексту, яким є «Гіта», як нам видається, дає можливість не тільки звернути увагу на його внутрішню смислову структуру, а й краще зрозуміти процес становлення філософського знання в Індії.

Понятійно-термінологічний ряд «Бгагавадгіти»

(Розділ I–II) [22]

Розділ I.

Шлока 1. Dharma-кшетра – поле справедливості, праведності. Dharma – традиція, закон, обов'язок; кшетра – поле, земельна ділянка, місце паломництва, сакральне місце.

Шлока 2. vasaṅga – духовний учитель.

Шлока 3. vasaṅga; citta – учень.

Шлока 14. Divya – божественний.

Шлока 15. Bṛhma-karma – дивні подвиги.

Шлока 19. Hṛdayani – серця.

Шлока 26. vasaṅga – учителя.

Шлока 29. śaṅga – тіло.

Шлока 30. Manas – розум, розсудок; nimitta – мета, причина, знак.

Шлока 31. śreyas – корисний, благо; sukha – радість, щастя.

Шлока 32. Bhoga (2) [23] – користь, зиск, задоволення, насолода; sukha.

- Шлока 33. Praxa – життя; асагуа.
- Шлока 35. Triloka – три світи.
- Шлока 36. Papa – гріх, порок; sukha.
- Шлока 37. Lobha – жадібність, пожадливість; cetas – серце; доща – порок, гріх, вина, зло.
- Шлока 38. Papa; доща.
- Шлока 39. Kula-dharma – традиції, закони роду; sanatana – вічний, одвічний; dharma; adharma – беззаконня.
- Шлока 40. Adharma.
- Шлока 41. Pīxua – підношення; kriya – дія, підношення, жертвоприношення.
- Шлока 42. Доща; jati-dharma – традиції, закони сім'ї; kula-dharma.
- Шлока 43. Kula-dharma; мапищуа – людина; paraka – пекло.
- Шлока 44. Mahat-papa – великий гріх; rajya-sukha-lobhena – спонукуваний жадібністю до царського життя (Прабгупада).
- Шлока 46. Manasaю – думки.
- Розділ II.
- Шлока 2. Anarya – ниця, підла людина; karaха – причина.
- Шлока 3. Hzdaya – серце.
- Шлока 4. Peja-arhau – ті, кому варто вклонятися (Прабгупада).
- Шлока 5. Gure (2) – учитель, наставник, maḥa-anubhavan – великі душі (Прабгупада); чгеуас – корисний; благо, loka – світ, план чи сфера існування, всесвіт; kama – бажання; bhoga – користь, зиск, задоволення, насолода.
- Шлока 7. Svabhava – характер; dharma – традиція, закон, обов'язок; cetas – серце; чіщуа – учень.
- Шлока 8. Indriya – орган почуттів, почуття; zddhi – щастя, успіх, процвітання.
- Шлока 11. Paхyita – учений, пандит.
- Шлока 13. Deha – фізичне тіло, особа; deha-antara – перенесення тіла (Прабгупада); prapti – досягнення; dhrra – стійкий, розсудливий.
- Шлока 14. Matra-spaгчаю – чуттєве сприйняття тіла (Прабгупада); sukha – радість, задоволення, щастя; duokha – страждання, біль, горе; anitya – непостійний, мінливий.
- Шлока 15. Pureща (2) – індивідуальна душа, людина; duokha; sukha; dhrra; amṣtatvaya – для безсмертя.
- Шлока 16. Asat – неіснуюче, несуще; bhava – стійкість (Прабгупада); abhava – змінність (Прабгупада); sataю – вічне (Прабгупада); dṣща – побачений, сприйнятий; сприйняття; anta – висновок; tattva – істина, дійсність.
- Шлока 17. Avуaya – вічний, неминущий.
- Шлока 18. Deha; nitya – постійний, вічний; чагга – тіло; апачіна – те, що не підлягає руйнуванню, навіть після загибелі тіла (Шанкара); aprameya – невимірний.
- Шлока 20. Aja – ненароджений; nitya; чачvata – вічний; ругаха – одвічний; чагга.
- Шлока 21. Avinacіna – незруйновний (Прабгупада); nitya; авуaya; pureща.
- Шлока 22. Nara – людина; чаггахі – тіла; deha.
- Шлока 23. Pavaka – вогонь; ара – вода; maruta – вітер, повітря.
- Шлока 24. Nitya; sarva-gata – всюдисущий; sthaxu – непорушний, непохитний, непохитний як атом чи Шива (Шанкара), той, хто є атомом і перебуває в спокої на основі всепроникливого Брагмана (Мадгва, Рагхавендра); aсala – нерухома; sanatana – вічний, одвічний.
- Шлока 25. Avyakta – не проявлений; acintya – незбагнений; avikari – незмінний.
- Шлока 26. Nitya-jata – завжди народжується (Прабгупада); nitya.
- Шлока 27. Jati – народження; dhruva (2) – постійний; mṣtyu – смерть; mṣta – померлий, мертвий; janma – народження.
- Шлока 28. Avyakta-adgni – спочатку не проявлений (Прабгупада), те, що не сприймалось перед своїм народженням (Шанкара, Рамануджа), те, що виникло з майї (Шрідгара); bhetaṇi – все, що створене (Прабгупада); vyakta – проявлений; avyakta-nidhanani – те, що невидиме після смерті (Шанкара, Рамануджа), те, що звільнюється від майї (Шрідгара).

Шлока 29. Veda – знання, або ж Веда.

Шлока 30. Deha (2); nitya; bhetani – живі істоти (які народжені) (Прабгупада).

Шлока 31. Sva-dharma – власна дгарма; dharma; chreyas; kshatriya – представник другої головної касті, кшатрій.

Шлока 32. Svarga – небо; sukhin – щасливий; kshatriya.

Шлока 33. Dharma; sva-dharma; para – гріх, порок.

Шлока 34. Bhetani – усі люди (Прабгупада); avyaya; maraha – смерть.

Шлока 35. Laghava – відсутність позитивної якості.

Шлока 36. Samarthya – здібність; duokha-tara – більш хворобливо (Прабгупада).

Шлока 37. Svarga; mahā – земля (світ).

Шлока 38. Sukha; duokha; labha-alabha – втрата-виграш (Прабгупада); jaya-ajaya – перемога-поразка (Прабгупада); para.

Шлока 39. Saxkhya – знання; buddhi (2) – інтелект; yoga – зусилля [24]; karma-bandha – пути кармічних наслідків (Прабгупада).

Шлока 40. Dharma.

Шлока 41. Vyavasay-atmika – той, хто з рішучою думкою буде долати океан сансари (цикл народжень і смертей) за допомогою відданості Ішварі (Шрідгара), той, хто знає Параматмана і приносить усі дії, здійснені відповідно до настанов Вед цьому Параматману, і з рішучістю, що він таким чином досягне мокши (Рамануджа), досконала істина, встановлена канонами шастр, а також та, яка належить Ішварі (Раггавендра); buddhi (2); ananta – безмежний; avyavasayina – ті, чії дії, позбавлені відданого служіння і сповнені бажаннями (Раггавендра), ті, хто не володіє свідомістю Крішни (Прабгупада).

Шлока 42. Veda-vada-rataю – так звані послідовники «Вед» (Прабгупада); ruccpita – ті, хто говорить про квітку як про самі небеса, як про Бгагавана (Мадгва, Раггавендра).

Шлока 43. Kama-atmanaю – Той, хто бажає задоволення почуттів (Прабгупада); svarga-paraю – той, хто має на меті досягнути райських планет (Прабгупада); janma-karma-phala-pradam – той, хто має у наслідок гарне народження та інші матеріальні переваги (Прабгупада); kriya – дія, підношення, жертвоприношення; bhoga; aicvara – влада, багатство; gati – шлях, результат.

Шлока 44. Bhoga; aicvara; vyavasay-atmika; buddhi; samadhau – перебування всередині свого «Я», глибоке зосередження, цілісність, у контролюючому розумі (умі) (Прабгупада), у внутрішній свідомості чи розумі (умі) (Шанкара, Рамануджа), у йогічному трансівному стані (Шрідгара), щодо роздумів про Ішвару (Мадгва), заглибився у Бгагавана (Раггавендра).

Шлока 45. Trai-guxya-viçaya – той, хто має відношення до трьох гун матеріальної природи по суті (Прабгупада), «Веди» виклали сварупу (природу) сансари (пракріті чи всесвіту) (Шанкара), «Веди» описують небеса тощо (Раггавендра); vedaю – Веди; nistrai-guxyaю – непідвладний впливу трьох гун матеріальної природи (Прабгупада), той, хто непідвладний дії трьох гун (Раггавендра); bhava; nirdvandva – вільний від двоїстості (Прабгупада; Куппусвами); nitya-sattva-sthaю – вічно мужній (Шрідгара), завжди погрозений у чисту саттва гуну (Шанкара, Рамануджа), той, хто завжди медитує на Гарі (Раггавендра), у стані чистого духовного існування (Прабгупада); niyoga-kshetaю – досягнення того, що ніхто немає, є йогою (Шанкара, Рамануджа, Шрідгара, Раггавендра), вільний від думок про придбання і збереження (Прабгупада); atmavan [25] – той, хто пізнав своє «Я», свою Самість (Рамануджа), той, хто вірить, що тільки Гарі (Вішну) – Господь (Раггавендра), той, хто утвердився у своєму «Я» (Прабгупада).

Шлока 46. Vedaю; brahma – людина, яка досягла такого інтелектуального і духовного стану, який дає змогу їй осягнути природу Вищої Реальності (Брагмана), представник варни брагманів; vijanata – знаючий Брагмана тому; що вивчає шастри і повчання вчителя (Раггавендра), той, хто володіє повним знанням (Прабгупада).

Шлока 47. Karman (2); phala – плід, результат; karma-phala – результат діяльності; hetu – причина.

Шлока 48. *Yoga-stha*ю – з карма-йогою, тобто той, хто досягнув джняни (знання атмана) (Рагавендра); урівноважений (Прабгупада); *karma*xi; *saxga* – прив'язаність (Прабгупада); *siddhi-asiddhi* – успіх-поражка, вдача-невдача; *samatva* – самовладання; *yoga*.

Шлока 49. *Avara* – огидний, вульгарний; *karman*; *buddhi-yoga* – буддгі-йога; завдяки силі свідомості Крішни (Прабгупада); *buddhi*; *phala-hetava*ю *kzapa*ю – тих, хто надає перевагу бажанням, замість злиття з Ішварою, очікує морок (Рагавендра).

Шлока 50. *Buddhi-yukta*ю – ті, хто має знання про Бгагавана (Рагавендра), той, хто втягнутий у віддане служіння (Прабгупада); *yoga*ю – опанувати йогою розумової рівноваги (Шанкара), досягнути нішкама-карма-йоги (йоги безкорисливих діянь – Ю. 3.), яка веде до осягнення знання (Рагавендра), заради відданого служіння (Прабгупада); *yoga* – йога; свідомість Крішни (Прабгупада); *karmasu kaucala*§ – найкраща з карм (діянь) (Рагавендра).

Шлока 51. *Karman*; *buddhi-yukta*ю – ті, хто досягають вищого знання (*paramarthatva jñana*) (Шанкара); *phala*; *janma-bandha-vinirmukta*ю – як дживанмукті – ті, хто досягли звільнення, живучи у цьому світі (Шанкара).

Шлока 52. *Moha* – заблудження, ілюзія; *buddhi*; *nirveda* – байдужість.

Шлока 53. *shruti* – «почуте», священний корпус ведичних текстів; *nicala* – непорушний, незмінний; без звернення до негативного обмірковування (Шанкара); *samadhai* – у Параматмані (Шанкара), у трансцендентальній свідомості або ж у свідомості Крішни (Прабгупада); *buddhi – anta*ю *karana*§, є внутрішня свідомість (Шанкара), інтелект (Рамануджа); *yoga* – джняна-йога (Рамануджа), самоусвідомлення (Прабгупада).

Шлока 54. *Sthita-prajña* – той, хто володіє знанням, що він – Брагман (Шанкара), той, хто твердо перебуває у свідомості Крішни (Прабгупада); *bha*ща – мова; *samadhi*.

Шлока 55. *Kama*ю – бажання; *manas* – розум (ум), розсудок, «внутрішній орган» свідомості; *atmani* – тільки у сварупі атмана, який осягається у самому собі (Шанкара, Рамануджа, Мадгва), у блаженстві власної сутності (Шрідгара), у чистому стані душі (Прабгупада), *atmana* – розумом (умом) (Рамануджа), милістю Параматмана (Мадгва, Рагавендра), очищеним розумом (умом) (Прабгупада); *sthita-prajña*ю – той, хто перебуває у трансцендентальності (Прабгупада).

Шлока 56. *Duokha*; *manas*; *sukhe*щу *vigata-srñha* – незацікавлений у задоволеннях (Шанкара, Прабгупада); *raga* – жадібність, прив'язаність; *bhaya* – страх; *krodha* – гнів; *muni* – мудрець-мовчальник, який осягнув знання атмана (Рамануджа).

Шлока 57. *Anabhisneha*ю – позбавлений бажання (Шанкара), відсторонена людина (Рамануджа), без прив'язаності (Прабгупада); *chubha* – добро; *achubha* – зло; *prajña* – досконале знання (Прабгупада).

Шлока 58. *Ahgan*г – члени тіла; *indriya*хг; *indriya-artha*ю – об'єкти почуттів; *prajña* – свідомість (Прабгупада).

Шлока 59. *Vi*щаю – об'єкти почуттів; *niraharasya* – обмеженостями (Прабгупада), той, хто перебуває у стані серйозного каяття (Шанкара); *dehina*ю; *rasa* (2) – ототожнюється з пристрасним ментальним бажанням (Шанкара), відчуття насолоди (Прабгупада); *para*§ – як параматман (Шанкара), сутність атмана, відмінна від об'єктів почуттів, яка є блаженством або ж щастям (Рамануджа), більш високі речі (Прабгупада); *dž*щсва – той, хто має розуміння (Шанкара), випробовуючи (Прабгупада).

Шлока 60. *Pu*щи; *indriya*хг; *manas*.

Шлока 61. *Samyama* – тримаючи під контролем (Прабгупада); *para*; *indriya*хг; *prajña*.

Шлока 62. *Dhya*ята – споглядаючи (Прабгупада); *vi*щаю; *kama* (2); *krodha*.

Шлока 63. *Krodha*; *sa*§ *moha* (2) – заціпеніння; бажання здійснити гріховні дії (Мадгва, Рагавендра); *smrti* (2) – пам'ять; *(vi)bhrama* – хибний погляд, ілюзія; *buddhi* (2); *prachyati* – ставати нездатним досягнути життєвої мети (Шанкара), втягується у сансару (Рамануджа), досягає нарки (пекла) (Мадга, Рагавендра).

Шлока 64. *Raga*; *dve*ща – неприязність; *vimukta*ю – звільнені; *vi*щаю; *indriya*хг; *atman* (2); *prasada* – милість Господа.

Шлока 65. *Prasada*; *duokha*; *prasanna-cetas*ю – той, хто має чистий розум (ум) (Шанкара), той, хто має розум, звільнений від зла, ворожого сприйняття атмана (Рамануджа); *buddhi*.

Шлока 66. Buddhi – знання атмана, знання, вільне від пракриті (Рамануджа), трансцендентальний розум (Прабгупада); auktasya (2) – той, хто не має спокійного розуму (Шанкара), той, хто намагається підкорити почуття без зосередження свого розуму на Бгагавані (Рамануджа), той, хто позбавлений (не пов'язаний) свідомості Крішни (Прабгупада); bhavana – задоволення у знанні атмана (Шанкара), знання природи (сутності) атмана завдяки внутрішньому самодослідженню (Рамануджа), розум (ум), утверджений у щасті (Прабгупада); abhavaayatao – той, хто не усвідомлює природу (сутність) атмана завдяки самоаналізу (Рамануджа), той, хто не утверджений (Прабхупада); chanti – мир; sukha.

Шлока 67. Indriyah; manas; prajna; vayu – вітер.

Шлока 68. Indriyah; indriya-artebhya; prajna.

Шлока 69. Saśyam – йогін, що підкорив почуття (Шанкара), самоконтролюючий (Прабгупада); bhetani; muni – просвітлена людина, мудрець.

Шлока 70. vra; kama; chanti; kama-kami – той, хто прагне бажань.

Шлока 71. Kama; nirgama – той, хто не думає, що це його тіло (Шанкара), без почуття власності (Прабгупада); nirahakaga – той, хто не пишається, що він перебуває у роздумах про Брагмана, хто не думає про інших, що вони не такі (Шанкара), хто не думає про тіло, як про атман (Рамануджа), без хибного я (Прабгупада); chanti – мокша або ж природа (сварупа) Брагмана (Шанкара), досконалий світ (Прабгупада).

Шлока 72. Brahmi-sthitio – бути природою (сварупа) Брагмана (Шанкара); prapya – досягаючи (Прабгупада); anta-kale – у кінці життя (Прабгупада); brahma-nirvahan – мокша (Шанкара), Брагман – втілення блаженства (Рамануджа).

Імена Крішни:

Розділ I.

Шлока 14. Madhava – Весняний / Чоловік Лакшмі

Шлока 15. Нзцгкеча – Володарь почуттів.

Шлока 20. Нзцгкеча.

Шлока 21. Асуута – Непохитний / Вічний.

Шлока 24. Нзцгкеча.

Шлока 28. Кзцха – Чорний

Шлока 30. Кечача – Довговолосий / Пишноволосий / Кучерявий.

Шлока 31. Кзцха.

Шлока 32. Govinda – Головний пастух.

Шлока 34. Madhusedana – Переможець демона Мадгу.

Шлока 35. Janardana – Захисник усіх живих істот.

Шлока 36. Madhava.

Шлока 38. Janardana.

Шлока 40. Кзцха; Varцхеуа – Мужній.

Шлока 43. Janardana.

Розділ II.

Шлока 1. Madhusedana.

Шлока 2. шгг Bhagavan – Володарь благ.

Шлока 4. Madhusedana.

Шлока 9. Нзцгкеча, Govinda.

Шлока 10. Нзцгкеча.

Шлока 11. шгг Bhagavan.

Шлока 54. Кечача.

Шлока 55. шгг Bhagavan.

Звернення до змісту перших двох розділів «Гіти» дало можливість виділити понад 100 понять (термінів), уживаних у тексті, які входять у тезаурус індійської філософії [15]. Найчастіше вживались такі поняття: Розділ I. dharma – 7 разів; sukha – 4; asarya – 4. Розділ II.

buddhi – 14, karma – 9, indriya – 9, kama – 8, yoga – 8, nitya – 8, prajña – 7, sukha – 6, duḥkha – 6, dharma – 6, atman – 5, manas – 4.

Аналіз двох розділів, хоча й не дає підстав для остаточних висновків про існування внутрішньої закономірності «Гіти», можливої рекурентної теми тексту, проте дає можливість побачити тенденцію появи ключових понять.

Якщо ж врахувати, що авторство переважної кількості понять «Гіти» належить Крішні, то спосіб викладу давньоіндійського одкровення, з метафізичної точки зору, постає надзвичайно насиченим. Мова Бога рясніє трансцендентними реаліями, які пояснюються у логіко-дискурсивний спосіб. Крішна, немов би демонструє свою метафізичну «обізнаність», постає в іпостасі метафізика, вказує на важливість і необхідність релігійно-філософського знання для людини. Тим самим Він задає параметри майбутнього філософського дискурсу, виступаючи його зачинателем і взірцем. Виявляється, що для того, щоб сприйняти (осягнути) позачасову істину, необхідно сполучити раціональне осмислення з йогоїчним або ж екстатичним досвідом. Як впливає з перекладів і коментарів понятійно-термінологічного ряду перших двох розділів «Гіти», представники школи веданти намагались як трансцендентний досвід Крішні, явлений у «Гіти», так і свій йогоїчний з'ясувати і пояснити раціонально-логічно (наприклад, розділ II, шлока 50: «yogaḥ – опанувати йогою розумової рівноваги» (Шанкара); шлока 66: «auktasya – той, хто не має спокійного розуму» (Шанкара)). У той час, як бгакти і вайшнави надавали перевагу власному екстатичному досвіду не тільки, коли осягали природу Крішні, а й коли намагались коментувати вчення Крішні, викладене ним у «Гіти» (наприклад, розділ II, шлока 50: «заради відданого служіння (Прабгупада)»; шлока 66: «auktasya – той, хто позбавлений (не пов'язан) свідомості Крішні» (Прабгупада)). При цьому переклад і тлумачення окремих місць «Гіти» представниками різних шкіл (підшкіл) веданти і бгакті могли як збігатися, так і віддалятися, набуваючи ледь не протилежних значень.

Імовірно, що ті чи інші власні імена Абсолюта вживаються у тексті не випадково, а передбачають певні конотації. Наприклад, вони повинні налаштувати читача на спогад відповідного міфологічного сюжету.

Якщо ж говорити про переклад вказаних понять з санскриту, то звернення до дослідницької літератури, а особливо – до коментаторської показало наявність не тільки значних смислових різночитань, а й концептуальні відмінності. Тому, як нам видається, при перекладі ключових понять «Гіти» було б доцільно наводити не тільки узятий контекстуально знеособлений варіант словника, довідкового чи енциклопедичного видання, а й фрагменти відповідних коментарів. У самих же довідкових виданнях словникову статтю того чи іншого поняття бажано супроводжувати прикладами цитат з відповідних індійських філософських текстів.

Наприкінці зауважимо, що наше дослідження має попередній характер. Для того, щоб спостереження і проміжні висновки набули підтвердження, необхідно продовжити аналіз тексту «Бхагавадгіти» разом із залученням коментарів «Гіти».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бхагавадгита. – М., 1999.
2. Бхагавадгита как она есть. – Вильнюс, 1990.
3. Бхакти Ракшака Шридхара Дева Госвами. Шри Гуру и его милость. – СПб., 1994.
4. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь. – М., 1996.
5. Касавин И. Т. Рациональность // Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.
6. Назарчук А.В. Понятие рациональности в философии К.-О. Апеля // Вестник Московского университета. – 2003. – № 3. – Сер. 7. Философия.
7. Радхакришнан С. Индийская философия. – М., 1993. – Т. 1.
8. Рену Л. Индуизм. – М., 2006.
9. Сазанова Н.М. Образ бхакта в «Житиях 84 вишнуитов» // На семи языках Индостана. Памяти А.С. Сухочева. – М., 2002.

10. Серебряный С.Д. Многозначное откровение “Бхагавадгиты” // Древо индуизма. – М., 1999.
11. Чампават Н. Бхагавадгита // Великие мыслители Востока. Выдающиеся мыслители, философские и религиозные произведения Китая, Индии, Японии, Кореи, исламского мира. – М., 1999.
12. Шримад Бхагвад Гита. Йатхартх Гита. – Мумбай, 2004.
13. Шримад Бхагвадгита. Великое сокровище сладчайшего Абсолюта. – Навадвип, 2004.
14. Bhagavat Grta (With Sanskrit Text, English Transliteration, General Meaning of Each Verse and Commentary in English containing essence of the Sanskrit Commentaries of шгг шанкара, шгг Ramanujacarya, шгг Madhvacarya, шгг шрддхара and шгг Raghavendra Swamr). – Varanasi, 2005.
15. Grimes J. A Concise Dictionary of Indian Philosophy: Sanskrit Terms Defined in English. – Albany, 1996.
16. Islam, Md. Sirajul. Sufism and Bhakti: a Comparative Study. – Washington, 2004.
17. Madhusedana Sarasvati. Bhagavat Grta with the annotation Geyhartha-Drpika. – Calcutta, 2000.
18. Modern Indian Interpreters of the Bhagavadgita. – Albany, 1986.
19. Monier-Williams M. A Sanskrit-English Dictionary. – Delhi, 1995.
20. Winternitz M. A History of Indian Literature. – Delhi, 1996. – Vol. I.
21. Говорячи про раціональність, ми беремо до уваги, що «у цілому ряді учень раціональність фактично збігається зі сферою природної упорядкованості (неогегельянство, критичний реалізм) або ж із концептуально-дискурсивним розумінням світу, тобто зі сферою розумного (неокантіанство, герменевтика, структуралізм, екзистенціалізм)» [5, 261], а також може розумітись «як здатність людини до обґрунтування і самостійного конституювання змісту своєї свідомості» (Апель) [6, 53]. Що ж до типів раціональностей, то ми поділяємо думку про «багатоманіття типів раціональності» [5, 261], що «існує велика кількість типів раціональності, в межах кожної з яких задається власна система перспектив і координат» [6, 53].
22. Ми не виключаємо наявність у запропонованій вибірці пропусків і різночитань. Проте припускаємо, що їхня «питома вага» істотно не вплине на здобуті нами висновки та спостереження.
23. Цифра позначає, що поняття (термін) у шлоці зустрічається двічі.
24. Перший випадок вживання поняття уога у «Бгагавадгіті».
25. Перший випадок безпосереднього вживання поняття atman у «Бгагавадгіті» у контексті, характерному для тексту в цілому.